

# ВІДНОСИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ З ПОЛЬСЬКИМИ ВІЙСЬКОВИМИ ФОРМУВАННЯМИ НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ (1918 р.)

Свідчення військового міністра УНР О. Жуковського

Перебування наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. в Україні польських військових формувань залишається, попри дедалі більший інтерес до цієї теми, порівняно мало вивченим аспектом українсько-польських відносин 1917 – 1921 рр.

Документ, що пропонується увазі читачів, являє собою погляд української сторони на обставини перебування польських корпусів на Правобережжі навесні 1918 р. Це свідчення колишнього військового міністра УНР полковника О. Жуковського, зроблені німецькому слідству в липні 1918 р. У них окреслено ставлення влади УНР до польського війська в Україні, описано наміри уряду Центральної Ради роззброїти ці формування. Певним чином відомості О. Жуковського торкаються й німецької політики в українсько-польському антагонізмі.

Кілька слів про самого Олександра Жуковського. Він народився 1884 р. в с. Йозофівка на Поділлі. Кадровий військовик російської царської армії. У 1917 р. виявив себе як один з активних діячів українізації військ на Західному фронті. Делегат українських військових з'їздів, був обраний до складу Українського генерального військового комітету й кооптований до Центральної Ради. У той самий час став одним з провідних діячів Української партії соціалітів-революціонерів (УПСР). Після проголошення Української Народної Республіки призначений товаришем (заступником) генерального секретаря військових справ України С. Петлюри, а з березня 1918 р. – військовим міністром. На цій посаді він виконав чималу підготовчу роботу щодо створення української армії. Зокрема розробив план і здійснив реорганізацію частин старої російської армії, що опинилися на теренах України, в кадрові корпуси української армії. Після гетьманського перевороту заарештований німцями й звинувачений у причетності до сумнозвісної справи викрадення банкіра Доброго. Лише повалення гетьманського режиму наприкінці 1918 р. звільнило його з в'язниці. За Директорії УНР О. Жуковський призначений командиром Окремого корпусу кордонної охорони, а згодом – ревізором військових місій УНР за кордоном. У 1920 р. він розірвав відносини з державним центром УНР, фактично перейшов на націонал-комуністичні позиції й від імені еміграційної групи УПСР провадив переговори з більшовиками про умови повернення в Україну. До УСРР повернувся 1922 р. і, ймовірно, згодом був репресований. За деякими довідниками, помер 1925 р. в Балті на Одещині.

*Документ публікується вперше. Це рукописний оригінал, що зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (Ф. 3543. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 1–3). Текст документа увідповідено з нормами сучасного правопису, наявні граматичні помилки виправлено.*

## ПОКАЗАННЯ

15 липня с.р. на запитання слідчого від німецького командування на Україні з приводу того, що то була за умова, укладена між мною і польським командуванням тих військ, які перебували на території України, показую:

Прийнявши портфель військового міністра, мені зразу прийшлося багато дечого ліквідувати із попереднього напрямку бувших військових міністрів. До ліквідації одними з головних питань були національні військові часті, яких так багато сформувалось в часи революції на території України, які так багато хтили забрати військового знаряддя, бо стихійна демобілізація та відсутність порядку й дисципліни, повна розгнузданість та безнаказаність позволяли що завгодно робити. До цих військових частин відносились, безумовно, польські війська, яким ще за часів царизму було дозволено формуватись на території України. Під час большевицького наступу на Київ бувший мій попередник військовий міністр Немоловський<sup>1</sup> поширив дозвіл полякам на право формування частин. З цим дозволом мені приходилося рахуватись і він значно утруднював розв'язку цього питання. Але після подій на Поділлі, коли польські війська спалили майже два села, я рішуче поставив питання розбройти їх. Для того, щоб виконати це діло, у мене реальних сил не було. Тоді я звернувся до бувшого Голови Ради Народних Міністрів Голубовича<sup>2</sup>, щоб порушити питання офіціально перед німецьким командуванням через військового аташе фон Штольцер-берга щодо помочі. В разом з німецьким військовим аташе фон Штольцер-бергом було піднято питання про те, щоб нам була оказана поміч у розброянні польських військ, але певних рішень не було винесено, бо, як видно було, з приводу цього певних рішень не було ще у німецького командування.

В цей же час з Подолії вісті доходили тривожні, між місцевим населенням і польськими військами відношення дуже загострилися, так що от-от могло виникнути страшне побоїще. Крім того, в Центральній Раді вже підняли питання парламентські групи, що зроблено військовим міністерством, аби усунути велику небезпеку з польськими військами. Тоді я рішив ці польські війська вивезти з того району і міркував, що в той час, коли будуть вони перевозитись, обезбройти їх. Між іншим, у поляків було дуже багато військового майна – більш як на 2 корпуси; крім того, дякуючи розрішенню на формування військ[овим] міністр[ом] Немоловським, на півдні поляки приступили до згуртування в невеличкі відділи вільних після демобілізації польських солдат; на Румунському фронті бувший головнокомандуючий Щербачів<sup>3</sup> теж розрішив як формувати, так і забирати різне військове спорядження. Взявши все це на

увагу, я боявся, щоб ріжні розпорошені ці відділи не з'єднались і щоб таким чином не згуртувалась би певна військова частина, настроєна вороже нам.

В ці бурхливі хвилі з'явивсь до мене командир польського корпусу, прізвище його забув – не помню, вмісті з бувшим польським комісаром, і просив, щоб як-небудь розрішити це загострене положення, просив мене скласти умови, які б дали можливість розвіяти важке становище й тим самим заспокоїти на місцях людність. На це я згодився й наказав полковнику Мишковському<sup>4</sup>, який був офіцером для зв'язку при штабі отамана Гренера<sup>5</sup>, виробити з поляками умови. Ці умови головним чином мали два завдання: перше – відібрати лишок зброї від них, залишивши тільки на дійсний склад військових частин, себто по дійсному списку людей у частині, так щоб запаси зброї, амуніції і всякого знаряддя не було; друге – негайно перевезти їх у полосу німецького командування, бо до мене доходили відомості, що австрійські війська на місцях добре ставляться до польських військ, що мене не радувало. Крім того, щоб не загострювати відношення між населенням, польські війська не мали права користуватись реквізіцією, а могли тільки продукти та фураж брати із складів. Я зінав, що це один із поважних пунктів, який польські війська не зможуть додержати, бо на інтенданцьких складах майже нічого не було і, значить, всяке свавільство з їх сторони розв'язувало мені руки. Що ж до других пунктів, як комплектування, спорядження, права й обов'язки польських комендантів і т. ін., то всі вони в умові були складені так, що на все це повинні бути ще особливі умови; тут ніяких конкретних рішень я не приймав. В такому дусі й складені умови.

По моєму наказу були командировані старшини на Поділля, щоб відібрати від поляків лишок зброї, амуніції, знаряддя й т. ін. і негайно садовити в валки<sup>6</sup>. Валки повинні були направлятись кружною дорогою на Чернігівщину через Черкаси таким чином, щоб у дорозі їх розірвати й розкидати. Про перевозку польських військ мною було наказано полковнику Мишковському повідомити в штаб отамана Гренера, але через декілька день німецький військовий аташе фон Штолцерберг запротестував перевозку польських військ і між іншим під час цієї розмови сказав мені, що про пересування валок йому нічого не відомо. Коли ж я викликав полковника Мишковського і запитав, чому він не доклав у штабі отамана Гренера про пересування валок з поляками, полковник Мишковський одповів мені, що об цьому їм було доложено завідуочому німецьким пересуванням офіцеру Бірману.

Тоді ж, під час розмови, я сказав свої міркування фон Штолцербергу і совітував, що ліпше буде виконати обеззброєння поляків, у подорожі розсередоточивши їх, але з цим не згодився фон Штолцерберг. Він сказав, що вагони дуже потрібні, а що ліпше їх там на місці обеззброїти, але й в цей раз достаточно не вирішили щодо помочі посилькою німецьких військових частин. Після цієї розмови мною зараз було віддано розпорядження припинити перевозку, і [я] повідомив польського командира корпусу, що вважаю необхідним умови переглянути, бо перевозка заборонялась.

Як поляки одержали мій наказ про припинення переїзду, то, мабуть, боячись бійки з місцевим населенням, пішли похідним порядком на Київщину, реквізуючи у населення продукти та фураж. Тоді я віддав наказ, що умови щитаю недійсними, польські війська повинні зложити зброю, бо в противному разі прийму рішучі міри. До мене звернулась делегація від корпусу і просила скласти другі умови, казали, що вони спокійно пересовуються, що в них є документи від місцевого населення о їх лояльності і т. ін., але я рішуче одмовився од яких би то не було переговорів. Останню розмову з делегацією я вів у присутності секретаря Голубовича п. Чикаленка<sup>7</sup>, в будинку на Інститутській, 40 вечером під час засідання Ради Народних Міністрів. Тоді востаннє я делегації сказав, що розмову з ними перериваю і не думаю взагалі ніяких балочок вести з ними; польські війська повинні скласти зброю, бо дуже багато вчинили і клопоту й збитків, а користі від них ніякі. Губерніальному комендантові Київщини було наказано зібрати, які є, сили і направити на польські війська. Причому в моєму наказі я вказував, щоб губкомандант звернувся за допомогою до німецького командира. Губкомандант одповів мені, що німецьке командування не згодилося помагати. На це я ще раз вказав, щоб були вжиті всі заходи, аби обеззбройти поляків, зібрати всі сотні окопищніх повітів, знестись з губкомандантом Поділля, щоб він допоміг сотнями приграничних з Київчиною повітів, і нарешті звернутись до австрійського командування – може, воно поможе. В свою чергу міністром внутрішніх справ, наскільки мені помниться, був відданий чи наказ, чи відозва до населення, аби воно стало проти поляків, змісту добре не помню, бо це розпорядження йшло від міністерства внутрішніх справ – мене про це не повідомили.

От при яких обставинах була складена умова і які вона мала реальні наслідки. Я глибоко переконаний в тому, що якби мій план перевозки був прийнятий, то обеззброєння пройшло б без крові і не було б такого національного уязвлення, і як висновок – скойшоїся національної ворожнечі. Умови не були тайними і такими їх я не рахував. Про це свідчать мої виступи в Центральній Раді, а зміст цих промов друкувався у свій час у місцевих часописях. Що ж торкається до того, чому про ці умови не було сповіщено німецьке командування, на це я скажу слідуюче: військовому аташе фон Штолцербергу було дуже добре відомо наше відношення до поляків, бо не раз про це піднімалось питання, на якому досить добре це питання освічувалось. Умови я щитав тільки як хід маневру. Адже ж я не претендував на те, що німецьке командування не посвіщало мене в маневрені плани боротьби з большевиками, бо я вірив, що німці являються друзями нам у цій справі, такого відношення і до себе я чекав і від своїх друзів. Каменя за пазухою проти своїх друзів у мене не було, в чому моя совість спокійна.

Бувший військовий міністр  
Української Народної Республіки  
громадянин О. Жуковський

## ПРИМІТКИ

1 Іван Немоловський (? – ?) – український політичний діяч доби національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Член УПСР. З кінця січня 1918 р. – військовий міністр в уряді УНР В. Голубовича. Після повернення Української Центральної Ради до Києва на початку березня 1918 р. посад в уряді не обіймав.

2 Всеволод Голубович (1885 – 16.05.1939) – український політичний і громадський діяч. Закінчив Київський політехнічний інститут (1915 р.), за фахом інженер. Учасник українського національного відродження 1917 р., член УПСР. Брав активну участь у діяльності Одеської української громади. Обраний до складу Української Центральної Ради як її представник. Належав до складу генерального Секретаріату. З серпня 1917 р. – генеральний секретар шляхів України, з листопада 1917 р. – генеральний секретар торгу й промисловості. У січні 1918 р. очолював українську делегацію на мирних переговорах з Центральними державами в Бересті. Наприкінці січня очолив уряд УНР. Після гетьманського перевороту заарештований німецькою владою й ув'язнений. Потім звільнений. У березні 1919 р. заарештований за причетність до спроби лівих українських політичних сил усунути від влади Директорію. Упродовж 1919 – 1920 рр., за більшовиків, неодноразово перебував під арештом. У 1921 р. заарештований і ув'язнений у „справі ЦК УПСР“. Амністований, деякий час працював у структурах Ради народного господарства УСРР. 1931 р. засуджений у справі „Українського національного центру“. Загинув у Ярославській в'язниці.

3 Дмитро Щербачів (Щербачов) (18 (6).02.1857 – 18.01.1932) – російський військовий

діяч, генерал російської царської армії. Закінчив Михайлівське артилерійське училище (1876 р.), Миколаївську академію Генерального штабу (1884 р.). Служив у гвардійських частинах російської армії. У 1907 – 1912 рр. – начальник Імператорської Миколаївської академії Генштабу. Учасник Першої світової війни, командир 9-го російського корпусу, 11-ї, 7-ї армій. Відзначився як хоробрій і здібний воєначальник. З квітня 1917 р. – помічник головнокомандувача російським Румунським фронтом (фактично головнокомандувач). На прикінці 1917 р. йому вдалося утримати війська фронту від суцільної деморалізації й розвалу, як це сталося на інших фронтах російської армії. Ввійшов у переговори з Українською Центральною Радою, підпорядкувавши їй війська фронту. На початку грудня 1917 р. призначений головнокомандувачем Українського фронту, утвореного за рішенням Генерального секретаріату УНР з російських Південно-Західного та Румунського фронтів. Сприяв формуванню національних частин на фронті для боротьби з більшовизмом. Розірвав відносини з Центральною Радою після початку мирних переговорів з Центральними державами в Бересті. З квітня 1918 р. – представник білогвардійської Добровольчої армії в Румунії, з жовтня – представник при командуванні військ Антанти. У 1919 – 1920 рр. – представник Верховного правителя Росії адмірала А. Колчака і начальник управління з постачання російських білих армій у Парижі. На емigraciї жив у Франції. Помер і похований у Ницці.

4 Євген Мишківський (Мешковський) (31.03 (12.04).1882 – 9.07.1920) – український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР. Закінчив Миколаївську академію Генераль-

ного штабу (1912 р.). Учасник Першої світової війни, начальник штабу 1-ї Туркестанської російської дивізії. На початку 1918 р. зголосився на службу до українського війська. За Гетьманату 1918 р. – начальник оперативного відділу Генерального штабу армії Української Держави. З грудня того ж року – в Українській галицькій армії, начальник булави (штабу) армії. З березня 1919 р. – в Армії УНР, начальник штабу Східного фронту. Разом з південною групою Армії УНР, яку навесні більшовики відрізали від основних сил української армії, відступав через територію Румунії й Галичини на Поділля. Влітку – восени 1919 р. – начальник штабу Волинської групи Армії УНР. Наприкінці року, хворий на тиф, був евакуйований на зайнятий поляками терен. Один з організаторів відновлення роботи українського Генштабу на початку 1920 р., у складі якого обійняв посаду першого генерал-квартирмейстра. Смертельно поранений у бою з більшовицькою кінною трупою під Чорним Островом. Посмертно підвищений до звання генерал-хорунжого.

<sup>5</sup> Вільгельм Грепер (22.11.1867 – 2.09.1939) – німецький військовий діяч, генерал-лейтенант. Закінчив Імператорську військову академію (1896 р.). Служив у Генеральному штабі збройних сил Німеччини та в армійських військових з'єднаннях. З 1912 р. – начальник відділення залізниць великого Генерального штабу. Учасник Першої світової війни, генерал-майор, начальник військового постачання, з 1916 р. – заступник військового міністра. Відповідав за питання, пов’язані з військово-промисловим виробництвом Німеччини. З серпня 1917 р. командував армійським корпусом на Західному фронті, з березня 1918 р. – командир 1-го армійського корпусу на Східно-

му фронті. Упродовж березня – жовтня 1918 р. – начальник штабу групи німецьких військ „Київ”, що займала Україну. На цій посаді постійно й активно втручався у внутрішні справи української держави, впливаючи на політику українського уряду. Один з організаторів гетьманського перевороту. Наприкінці жовтня 1918 р. призначений першим генерал-квартирмейстром німецької армії. Фактично зосередив у своїх руках керівництво німецькими військами під час загального відступу їх у листопаді того року. На знак протесту проти Версальського миру в липні 1919 р. залишив посаду. У 1920 – 1923 рр. – міністр шляхів Веймарської республіки, у 1928 – 1932 рр. – військовий міністр. Помер і похований у м. Борнштедт (Німеччина).

<sup>6</sup> „Валки” автор написав над закресленим словом „потяг”.

<sup>7</sup> Левко Чикаленко (15(3).03.1888 – 7.03.1965) – український громадсько-політичний діяч. За фахом археолог. Член УСДРП. Активний учасник українського національного відродження. У квітні 1917 р. обраний членом Центральної Ради як представник від української громади Петрограда. Навесні 1918 р. – секретар Голови Ради Народних Міністрів УНР В. Голубовича. Науковий співробітник Української академії наук у 1919 р. Радник Міністерства внутрішніх справ УНР у 1920 р. Емігрувавши, жив у Польщі, Чехо-Словаччині, Франції. Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (з 1932 р.), Української вільної академії наук (з 1945 р.). У 1948 р. перейхав до США. Автор наукових праць з археології.

**Вступне слово,  
публікація документа й примітки  
Михайла КОВАЛЬЧУКА**